

УДК 94(4)+339.137.2:339.9(477+410)“1917/1920”

МІЖНАРОДНЕ ЕКОНОМІЧНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ ТА ВЕЛИКОБРИТАНІЇ в 1917–1920 рр.

Ольга МАЛЮТА

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця,
кафедра україністики,
проспект Перемоги, 34, Київ, 01000, Україна
e-mail: maliutaov@gmail.com

Можливістю до визнання та зміцнення української державності у 1917–1921 рр. могло стати утвердження Української Народної Республіки на світовому ринку. У науковій статті на основі аналізу неопублікованих архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, зокрема Міністерства фінансів УНР, автор прийшла до думки, що значні економічні ресурси й надбання за умови сприятливої внутрішньої та зовнішньої політики були шляхом до розквіту Української Народної Республіки. Головною ідеєю статті є реалізація економічного співробітництва УНР з Великобританією та визнання української державності у спосіб регулювання торговельного балансу й сприяння просуванню українського економічного потенціалу на світовий ринок. Вивчено вигідні для УНР та Великобританії сторони співробітництва у другій половині XIX – першій чверті XX ст., які за умови сприятливої зовнішньої кон'юнктури були способом до розвитку, піднесення, утвердження обох держав.

Ключові слова: державне визнання, державність, дипломатичні місії, економічний потенціал, міжнародне економічне співробітництво, світовий ринок.

В українській історії нехтування силами й потенціалом власного українського народу у ході боротьби за Україну як державу, світову підтримку й визнання, неодноразово у різні часові проміжки ставало однією з причин втрати здобутків української державності. Період українських національно-визвольних змагань українського народу у 1917–1921 рр. це підтвердив. Економічні надбання й потенціал могли забезпечити місце українських земель у світовому економічному рейтингу за умови наявності статусу України як незалежної самостійної соборної держави, і навпаки – українська державність могла стати гарантією певного місця України у світових рейтингах. У 1917–1921 рр., намагаючись домогтися державного визнання, від імени Української Народної Республіки, Української Держави, Західно-Української Народної Республіки зроблено неодноразові спроби налагодити співпрацю з розвинутими світовими економіками Великобританії, Німеччини, США, Франції. Подекуди, згадані країни через свої економічні інтереси та бажання інвестувати капітал ще від XIX ст. цікавились Україною. Одним із західноєвропейських партнерів у торговельно-економічних обмінах українських земель другої половини XIX – початку XX ст. стала Велика Британія. Проблема міжнародного економічного співробітництва УНР та Великобританії

в 1917–1920 рр. не була предметом спеціального наукового дослідження в українській та західній історіографії. Праці українських та західних істориків Бруського Я.¹, Крип'якевича І.², Сандерса Д.³, Слабченка Є.⁴, Слабченка М.⁵, Шимоновича Й.⁶ стали науковим фундаментом наших студій. Мета статті: на прикладі співробітництва з Великобританією вивчити можливість виходу України на світові економічні ринки у другій половині XIX – першій чверті XX ст. та вплив цих процесів на утвердження української державності.

Україна у другій половині XIX – першій чверті XX ст. мала економічний потенціал й здобутки, що визначили й забезпечили б її місце у світових рейтингах та визнання на світовій арені. Це підтверджує той факт, що у другій половині XIX ст. Україна займала друге місце як продуцентка зерна й цукру (з цукрового буряка) й третє як виробник нафти на світовому ринку. Державно-правовий статус українських земель не давав змоги заявляти їм від свого імені на світовій арені, здійснювати власну внутрішню політику й зараховувати прибутки, отримані від продажів експортованої продукції, для оновлення оборотних фондів. Проте, при цьому, зацікавленість Заходу українськими національними багатствами й людським капіталом зростала.

Щоб розкрити наукове завдання, детально вивчено документи Міністерства фінансів Української Народної Республіки – “Меморіал уряду Української Народної Республіки до англійського уряду” та “Економічну програму уряду УНР”. Обидва документи зберігаються у фонді Міністерства фінансів УНР Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Ймовірно, “Меморіал уряду Української Народної Республіки до англійського уряду” підготовано не раніше осені 1919 р., Міністерство фінансів УНР отримало документ 5 серпня 1920 р.

У “Меморіалі” Рада Народних Міністрів УНР пропонувала англійському урядові визнати самостійну Українську Народну Республіку у визначених Четвертим Універсалом територіях. Від англійського уряду сподівались отримати моральну й матеріальну підтримку, яка б забезпечила спокійний розвиток України. Натомість пропонували експортувати до країн Європи значний відсоток української промислової продукції. Експортну спроможність України уряд ставив у пряму залежність від розвитку продуктивних сил й транспорту. Станом на 1913 р. українська зовнішня торгівля складала близько 38% від

---

¹ Jan Jacek Bruski, *Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukrainiejskiej Republik i Ludowej nawychodźstwie (1919–1924)*. (Kraków: ARCANA, 2004), 600 .

² Іван Крип'якевич, *Всесвітня історія*. (К.: Либідь, 1995), кн.3, 288

³ David Saunders, “Britain and the Ukrainian question (1912–1920),” *English Historical Review*, January, (1988): 40–68.

⁴ Євген Слабченко, *Дипломатична історія України*. (К.: Кліо, 2016), 496.

⁵ Михайло Слабченко, *Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.* (Х.: Держ. в-во України, 1927), т. 2, 278 с.

⁶ Йосиф Шимонович, *Економічна україніка*. (Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001), 432.

російської, при цьому український експорт на 103 млн. крб. був більшим від імпорту⁷. Загальна сума українського експорту в період 1909–1913 рр. становила щорічно 75 млн. фунтів стерлінгів, щорічний імпорт того часу – 52 млн. фунтів стерлінгів⁸. Доходи Державного бюджету УНР на 1919 р. становили 10,69 млрд. грн. (близько 133,6 млн. фунтів стерлінгів)⁹.

Щорічний експорт Української Народної Республіки у країни Європи за планами уряду у цифрах мінімуму відповідно до тексту “Меморіялу”, мав скласти: 2,7 млн. т. зерна, 75 тис. т. дьогтю (з кам’яного вугілля), 3 тис. т. нафти, 328 т. живого срібла, 5,85 тис. т. вугілля (з них – 3,2 тис. т. антрациту), 3 тис. т. заліза, 1,6 тис. т. картоплі, 0,66 тис. т. цукру, 0,8 тис. т. солі, 0,82 тис. т. залізної, марганцевої, мідної руди¹⁰. У цілому, потенціал Української Народної Республіки був достатній для безпеки внутрішніх потреб населення та виходу країни на зовнішній ринок. У період до початку Першої світової війни станом на 1913 р. українські землі за окремими показниками виробітку промислової продукції займали високі позиції у світових рейтингах. Приміром, лише у продукуванні солі українські етнічні землі посіли п’яте місце після США, Німеччини, Великобританії, Франції¹¹. За Української держави гетьмана Павла Скоропадського українська валюта – гривня забезпечувалась природними багатствами, переважно цукром.

За офіційними підрахунками з України до Австрії й Німеччини на виконання Господарської угоди, визначеної таємною статтею Берестейського договору, за шість місяців від квітня 1918 р. вивезено 44,5 вагони продуктів (з них – понад 6 вагонів хліба, 5,5 – худоби, 2 – яєць). На листопад 1918 р. вивезено борошна, зерна, стручкових рослин і кормових трав понад 113 т. (до Австрії 57,4 т.), 30 вагонів (до Австрії понад 13) інших продуктів (масла, сала, молочних продуктів, м’яса, риби) та худоби¹². Попри використання значної частини продукції для потреб фронту та піднесення бойового духу армії, в роки Першої світової війни, “продовольчі заготівлі” австрійців та німців у 1918 р., в Україні в запасах попередніх років або у вигляді зібраного 1919 р. урожаю, залишалась значна частина продовольства й промислової продукції. Тому відповідно до умов “Меморіялу” Україна разом із запасами 1917–1918 рр. та урожаєм 1919 р. могла експортувати до країн Європи від 22,4 до 40,4 млн. т. різних видів зерна¹³. Великобританія деякий час була на першому місці в імпорті українського збіжжя.

⁷ Меморіал уряду УНР до англійського уряду, доповідь консула УНР, 11 липня 1920–23 лютого 1921 р., Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВОУ України), ф. 1509, оп.2, спр. 8, арк. 8.

⁸ Економічна програма уряду УНР, 29 січня 1920–26 жовтня 1920 р., ЦДАВОУ України, ф. 1509, оп.1, спр. 209, арк. 6 зв.

⁹ Там само, арк. 7.

¹⁰ Підраховано за: Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 7–8.

¹¹ Шимонович, *Економічна україніка*, 141.

¹² Михайло Шкільник. *Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.*, 137, 138.

Потреба в імпорті зернових культур на момент надання пропозиції про співпрацю з українським урядом була актуальна, оскільки ще у другій половині XIX ст. Великобританія віддала перевагу індустріялізації промисловості. Такий курс держави призвів до того, що мало розвинуте зернове господарство у Великобританії стало занепадати, оскільки сільськогосподарської продукції власного виробництва для споживання населенню не вистачало, зростала потреба імпорту продуктів. Через це було скасовано мито на збіжжя¹⁴. Великобританія виявила інтерес до зернових культур південних районів Російської імперії, та поширити вплив на ці терени їй не давала Росія. Тому в англійську сферу зацікавлень потрапило османське Об'єднане князівство Волощини і Молдови. Британські торгово-економічні інтереси передбачили усунути контроль інших держав над зерновою продукцією Північного та Південного Причорномор'я. Великобританія забезпечувала державно-політичний статус Молдови, Угорщини, Болгарії, звідки отримувала експортну продукцію, нарощуючи виробництво хлібних зернових культур¹⁵. У 1872 р. Російська імперія (у ній українські землі) була найбільшим постачальником пшениці до Великобританії, її частка становила 44% – це приблизно 1,5 млн. т. пшениці¹⁶. Регіони з дешевою робочою силою (Індія) та капіталомістким сільським господарством (США) пропонували світовому ринку щораз більші обсяги збіжжя, що знизило ціни на пшеницю, зменшило транспортні витрати, розхитало конкурентоспроможність російських виробників, які, щоб отримати еквівалентний прибуток, збільшили обсяг експорту. Росія за двадцять років до початку XX ст. вдвічі знизила обсяги експорту зерна на зовнішній ринок¹⁷.

Рада Народних Міністрів УНР розраховувала, що Великобританія, використовуючи всі торгові можливості, надані Україною, могла забезпечити себе головною частиною доходів українського експорту. Водночас український ринок, як вважали українські урядовці, міг стати могутнім ринком збуту для імпоротної індустриальної продукції країн Заходу. У роки Першої світової війни українські землі усунуто з великих світових ринків, знищено промисловість й внутрішнє виробництво, визрів брак товарів першої необхідності. Вже в довоєнний період українська індустрія не була здатна забезпечити зростаючий попит населення¹⁸. Рада Народних Міністрів УНР сподівалась допомоги від Англії в забезпеченні України найнеобхіднішим, головно сталевими й металургійними товарами:

---

¹³ Підраховано за: Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 6–7.

¹⁴ Крип'якевич, *Всесвітня історія*, 82, 183.

¹⁵ *Російський імперіалізм*, упор. Тарас Гунчак, пер. з англ. Тараса Цимбала, (К.: ВД “Києво-Могилянська академія, 2010), 201–202.

¹⁶ Олександр Реєнт, “Експорт хлібних продуктів з українських губерній Російської імперії (1861–1914 років),” *Студії з історії Української революції 1917–1921 років*, (К.: Інститут історії України, 2011), 122, 143, 147.

¹⁷ *Російський імперіалізм*, 201.

¹⁸ Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 8.

знаряддям, машинами, інструментами, сільськогосподарськими приладдям, текстильними виробами, медикаментами, хемічними продуктами, шкіряними, бронзовими фабрикатами¹⁹. Пропонувався еквівалентний обмін: в Україну надходило англійське сільськогосподарське знаряддя, у Великобританію – продукція сільського господарства. Цікаво, що український уряд надавав перевагу англійським підприємцям у піднесенні й раціоналізації сільського господарства: будівництві заводів для консервування, сушення сільськогосподарських продуктів, молочарень, сироварень. У “Меморіалі” зазначено, що в Україну в довоєнний період обмежували вкладати англійські інвестиції у заснування й участь у гірничих підприємствах, англійська індустріальна продукція не надходила на український ринок²⁰. Та, мабуть, урядовці не володіли ситуацією. Адже ще у XIX ст. Великобританія стала “батьківщиною промислового перевороту”, першою із європейських країн індустріалізувалась, розвинула металообробну, вугільну, нафтову промисловість, зорієнтувала її на експорт й до середини століття тримала першість у світовому розвитку. Великобританія першою запровадила золотий стандарт і була чи не єдиною країною, що дійсно володіла достатнім для забезпечення грошової маси своєї валюти запасом золота. Англійці наприкінці XIX ст. стали вливати свої інвестиції в українську гірничорудну, металургійну, машинобудівну галузі промисловости, розробку українських вугільних копалень. Англійські інженери Ч. Гаскойн та Д. Г'юз збудували в 1795 р. та 1869 р. в українських землях чавуноливарні гамарні, що займались видобутком вугілля, витопом чавуну, випуском артилерійської зброї та устаткування до неї. Довкола цих заводів виросли селища Кам'яний Брід (Катеринославський) та Юзівка. Англійський капітал в українській промисловості обраховувався в 17 млн. крб.²¹. Після перетворення нафти у стратегічний воєнний засіб англійці інвестували й в українську нафтову промисловість. У 1889 р. Галичина, попри те, що її нафта перебувала переважно в запасах, займала третє місце у світовому видобутку після США та Росії²². Через великі витрати наприкінці XIX ст. англійський капітал на деякий час поступився німецькому, та після закладки декількох нафтових свердловин у Галичині протягом 1908–1910 рр., падіння цін, відсутности обладнаних місць, щоб зберігати нафту, англійські та французькі підприємства знов почали проявляти інтерес до галицької нафти. У Галичині створено 11 англійських нафтових підприємств, найбільшими з яких були: Premier Oiland & Pipe Line Cy (статутний капітал 3450000 фт. стерлінгів), British Austrian Oil Investment Cy (173056 фт. ст.), Anglo-Schodnica Oil Fields (145000 фт. ст.), Oil Company (80257 фт. ст.), General

¹⁹Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 10.

²⁰Там само.

²¹Слабченко. *Матеріали до економічно-соціальної історії України XIX ст.*, 198.

²² А. Остроградський, *Отчёт представителя министерства торговли и промышленности о нефтяной промышленности Галиции и казенномъ заводѣ въ Дрогобычѣ (Къ отчёту военного генераль-губернатора Галиции)*. (Б.м., б.р.), 1.

Oilfields of Galicia (60000 фт. ст.) тощо. Деякі з цих компаній згодом перейшли Франції. Найбільші українсько-англійські підприємства (за винятком Premier Oil Company) мали слабкі капітали, порівняно з американськими, російськими, румунськими²³. У 1910–1912 рр. англійці володіли 71 буровою нафтовою свердловиною в Галичині²⁴. У нафтовидобувну та озокеритну промисловість станом на 1912 р. англійський середній власник інвестував 75 млн. крон (24,2% від іноземних вкладень). Англійці після австро-німецьких інвесторів були другими за вкладенням капіталу в українську промисловість²⁵. Тому з певністю можна стверджувати, що за участі англійців та їх капіталу в українських землях налагоджено промислове виробництво й створювались нові робочі місця. Причому, видобування нафти у Бориславі, названому “Галицькою Каліфорнією”, вабило підприємців та заробітчан з усього світу. Міністр закордонних справ Великобританії лорд Д. Керзон 21 листопада 1918 р. в парламентській промові застерігав, що нафта та її деривативи (бензин, мастило) набули важливого значення для оборони країни²⁶. Тому для Великобританії українська нафта мала стратегічний інтерес.

Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки у своєму “Меморіалі” наголошувала, що за умови подальшої ізоляції українського ринку, величезні запаси й природні багатства України її супротивники могли використати не на користь Великобританії та Європи. В українському уряді вважали, що Великобританія не мала матеріальних потреб й вугільної проблеми, тому могла швидко прилаштувати до світових вимог свою індустрію й мала умови використати блискучу кон’юнктуру ринку за сприятливого ставлення до неї українського уряду та народу. Найсильніший конкурент Великобританії – Німеччина, була знесилена, економічні проблеми Франції сповільнювали її експортну діяльність. До того ж в уряді панувала думка, що довіз французьких товарів через політичне становище України міг зустріти перепони. Великобританії пропонувалась першість у постачанні продуктів індустрії в Україну та закріпленні економічних впливів²⁷.

В Україні сподівались, що Великобританія, крім торгового співробітництва, ще й відновить продуктивні сили, довоєнний транспорт, побудує нові транспортні комунікаційні засоби (залізниці магістрального і місцевого значення)²⁸. В роки Першої світової війни знищено значну частину українського залізничного майна, лишилось приблизно 18% мостів (відбудовано декілька дерев’яних), 28% вез,

---

²³ А. Остроградський, *Отчёт представителя министерства торговли и промышленности о нефтяной промышленности Галиции*, 4.

²⁴ Степан Макаручук, *Этносоциальное развитие и национальные отношения на западноукраинских землях в период империализма*. (Львів: Вища школа, 1983), 71.

²⁵ Там само, 72.

²⁶ Шимонович, *Економічна україніка*. – С. 130.

²⁷ Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 9.

²⁸ Там само, арк. 11.

16% станцій (переважно малих сільських)²⁹. Та, українські надії на підтримку Великобританії були марні.

У Раді Народних Міністрів УНР не могли знати, що у грудні 1917 р. між Великобританією та Францією укладено таємний договір про відновлення порядку в стратегічно важливих регіонах Російської імперії. Обидві держави прагнули не допустити виходу Росії з Першої світової війни й підтримували неофіційні відносини з урядом УНР. Українські землі відтоді потрапили під французький вплив. Остаточо Україна потрапила у сферу впливу Франції після перемоги держав Антанти в Першій світовій війні, оскільки Кавказ й території на схід від лінії Керч – Ростов-на-Дону потрапили під вплив Великобританії. Франція у дореволюційну добу вклала значний капітал переважно в українську залізну промисловість, інтереси англійського капіталу були пов'язані переважно з нафтовими підприємствами Кавказу³⁰. До того ж Великобританія була величезною колоніальною імперією, тому не занадто дбала про занепад Російської імперії і самовизначення українського народу. Рада Народних Міністрів УНР у 1919–1920 рр., дбаючи про визнання Великобританією української незалежності на підставі засад Четвертого Універсалу, прагнула забезпечити українську соборну державу й контроль над українськими територіями.

Великобританія мала економічні інтереси в українських землях, і, водночас, ще від XIX ст. мала й дипломатичні представництва. Станом на 1914 рік 9 із 117 консульських установ в Наддніпрянській Україні, Криму були британські, вони працювали в Києві, Одесі, Миколаєві, Євпаторії, Севастополі, Феодосії, Бердянську, Маріуполі, Керчі³¹. Британські консульські представники були у Львові та Бориславі. Почесним консулом Великобританії у Львові став засновник першої науково-дослідної станції для вивчення галицької нафти й озокериту, представник інтересів британських нафтових компаній у Галичині, доктор Р. Залозецький-Сас. Великобританія 23 грудня 1917 р. (5 січня 1918 р.) де-факто визнала Українську Народну Республіку. Дипломатичним представником Великобританії в Україні став англійський консул в Одесі Джон Піктон Багге Бедж)³², головою британської військової місії у Києві, майор Дж. К. Фіцвільямс. Досвідченість, гарний вишкіл та вміння працювати в країнах Європи англійських дипломатів визнавали американці, вважаючи, що англійці мали зв'язки з місцевими установами та краще розуміли місцеві особливості³³.

Керівник департаменту консульської служби УНР, доктор юридичних наук М. Шкільник твердив, що Великобританія та Франція встановили дипломатичні контакти з урядом УНР без будь-яких письмових зобов'язань, але реальної

²⁹ Меморіал уряду УНР до англійського уряду, арк. 12

³⁰ Ісаак Мазепа. *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*. (К.: ТЕМПОРА, 2003), 69.

³¹ “Консульські установи в Україні 1914 року” Слабченко, *Дипломатична історія України*, 429.

³² Слабченко, *Дипломатична історія України*, 472.

³³ Вальтер Керр, Нед Ресселл, Ресселл Гілл, Вільям Етвуд. *За залізною завісою: звіт про Східню Європу американських кореспондентів*. (Авгсбург: Гу-Гу, 1948), 55.

допомоги не надали³⁴, оскільки мали намір втримати Україну в союзі з Антантою й у війні з Четвертним союзом. Ускладнив стосунки з Великобританією Господарчий договір УНР з Німеччиною та Австро-Угорщиною³⁵. Відновленню діалогу з Великобританією влітку 1918 р. протистояли німці. Восени 1918 р. керівником дипломатичної місії Української держави у Великобританії та США став дипломат, у минулому – посол Російської імперії в Китаї, Ірані, самостійник І. Коростовець. Місія до Англії не виїхала через те, що її керівника, як особистого представника гетьмана, уповноважили вести переговори з Антантою в Яссах³⁶. Оскільки Великобританія та Франція увійшли в офіційні дипломатичні взаємовідносини з урядом УНР, І. Коростовця прийняли як приватну особу, ноту українського уряду їм передали за посередництвом французького морського представництва. Обидва послы вважали Україну частиною Росії, яка формально була їх союзницею, а, отже, не могла претендувати на визнання її державности й нейтралітету³⁷. Гетьмана Павла Скоропадського Антанта вважала ставлеником німців й інструментом їх політики в Україні³⁸. Насправді, як стверджував М. Шкільник, Великобританія, Франція, США були за право самовизначення народів Росії, могли визнати УНР, якби її навіть соціально-демократичний уряд хоча б частково утримався на своїй території та налагодив тривкі державні відносини³⁹. Після наради комісара французького уряду в Україні Е. Енно з російським монархічно-соціалістичним табором у листопаді 1918 р. держави Антанти висловили волю підтримати порядок у Південній Росії (боротьбу армії генерала А. Денікіна за утворення “єдиної неділимої Росії”), визнали владу гетьмана П. Скоропадського, не допускали вступ військ С. Петлюри до Києва⁴⁰. Разом з тим, Українська Народна Республіка, попри неприязне ставлення до Директорії, намагалась налагодити дипломатичні відносини з Великобританією. 2 січня 1919 р. головою надзвичайної дипломатичної місії УНР до Великобританії призначено М. Ткаченка⁴¹. 26 січня 1919 р. ухвалили закон про відправку до Франції, Великобританії, США двох надзвичайних торгово-фінансових місій УНР⁴². 12 лютого 1919 р. на пропозицію Міністра народного господарства УНР ухвалено склад надзвичайної торговельно-фінансової делегації до Великобританії та США: Х. Барановський (голова), С. Годельман, М. Імханицький – радники,

---

³⁴ Михайло Шкільник, *Україна у боротьбі за державність в 1917–1921 рр.*, 131.

³⁵ Там само, 137.

³⁶ Там само, 233.

³⁷ Там само, 423, 424.

³⁸ Там само, 195.

³⁹ Там само, 491.

⁴⁰ Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, 70.

⁴¹ Протокол № 50 (02.01.1919, ч. 16), *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920)*: Док. і матер., відп. ред. В. Верстюк. (К.: В-во імені Олени Теліги, 2006), т. 1, 146.

⁴² Протокол № 67 (26.01.1919, ч. 33), *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920)*, т. 1, 216.

О. Степаненко, Д. Коліух, М. Савченко-Більський – фахівці⁴³. Торгово-фінансові місії у Великобританії та США розпочали роботу лише наступного року.

Рада Народних Міністрів УНР планувала створити Україно-Британський банк⁴⁴. У Лондонському банку City Midland Bank зберігались кошти уряду УНР. Міністерство фінансів УНР 21 січня 1919 р. на пропозицію варшавського банкіра А. Клеймана уклало договір про обмін валюти. За його посередництвом разом із головою фінансової агентури УНР, фінансовим агентом Г. Супруном передбачалось через Дрезденський банк в Берліні здійснити операцію з обміну валют, що перебували в розпорядженні Міністерства фінансів. Обміну підлягали вкладені у Лондоні до City Midland Bank 500000 фунтів стерлінгів по курсу: 40 німецьких марок за 1 фунт стерлінгів⁴⁵. Німецькі марки мали покласти у Берліні на рахунки Міністерства фінансів⁴⁶. Чи було завершено операцію обміну валют – невідомо.

Прем'єр-міністр Франції Ж. Клемансо, що керував на Паризькій мирній конференції, був головою Верховної ради держав Антанти, до участі в конференції не хотів допускати українську делегацію⁴⁷.

Великобританія не мала довіри до Директорії. Країни Антанти мали свої позиції та інтереси в російсько-польській війні, бойові дії якої розгортались на західноукраїнських теренах. Українська і добровольча зони впливу були французькими, на схід від них – англійська, зона польська була мішаною англо-французькою⁴⁸. У березні 1919 р. Військова місія Антанти під головуванням французького генерала Ж. Бартелемі прибула на українсько-польську фронтову лінію до Начальної Команди УГА (командувач генерал Михайло Омелянович-Павленко) у Ходорові для зустрічі з головним отаманом С. Петлюрою⁴⁹. До складу місії входили англійський генерал А. Кортон де Віарт, американський професор Лорд, італієць Стабіле. Головою української делегації був О. Бурачинський.

У проєкті перемир'я, що запропонувала місія, визначалась демаркаційна лінія для армії УГА по р. Буг, умовою було передання українцями полякам нафтових теренів, купівля пального у поляків. Ця вимога нахабно порушувала українські інтереси, бо зазіхав на українські території. Проєкт прийнятий не був, український галицький уряд зірвав перемир'я⁵⁰, не бажаючи поступатись Східною

⁴³ Протокол № 81 (12.02.1919, ч. 46), *Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920)*, т. 1, 258.

⁴⁴ Економічна програма уряду УНР, арк. 7.

⁴⁵ ЦДАВО України, ф. 1509, оп. 1, спр. 48, арк. 3.

⁴⁶ Там само, арк. 4.

⁴⁷ Ісидор Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*. (К.: Український письменник, 1993), 221.

⁴⁸ Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, 94.

⁴⁹ Ігор Мельник, "Місія Генерала Бартелемі", *Zbruc*, доступ отримано 14 жовтня 2017, <https://zbruc.eu/node/19212>.

⁵⁰ Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*, 222, 223.

Галичиною. Союзникам була важлива нафта, українцям – їхня держава. На фронтах російсько-польської війни українці мали вигідніше становище, ніж поляки, але їм не вдалось прорвати польський фронт й відвоювати Галичину. Питання Східної Галичини мала вирішити Паризька мирна конференція, та союзники були на боці поляків. Англійський прем'єр-міністр Д. Ллойд Джордж покладав на французький уряд відповідальність за напад поляків і румунів у травні 1919 р. на ЗОУНР⁵¹. План прем'єр-міністра Франції Ж. Клемансо, противника створення Української незалежної держави, досягнув мети: польська армія генерала Ю. Галлера прорвала український фронт. США та Великобританія не противились французькому плану у Східній Європі⁵². При цьому ЗОУНР та УНР дипломатичним шляхом прагнули забезпечити українську соборність.

У листі державного секретаря ЗУНР, делегата на Паризьку мирну конференцію В. Панейка до першого дипломатичного представника у Відні, згодом посла в ранзі міністра УНР до Швейцарії М. Василька 20 жовтня 1919 р. повідомлялось, що Великобританія взялась впорядковувати прадавню Росію. Великобританія активно виступила проти України, коли С. Петлюра протистояв А. Денікінові. УНР зробила ставку на Румунію та Польщу, які мали нейтралізувати політику Британії. Українські дипломати вважали, що на той момент: «вже не говориться не тільки про самостійність або федералізацію, але навіть про автономію»⁵³.

Відтак 6–14 серпня 1919 р. на конференції дипломатів у Карлсбаді Українську Народну Республіку представляли радник дипломатичної місії в Лондоні Д. Левицький, радник українського посольства в Австрії Я. Олесницький. Звітуючи про співпрацю з Великобританією, Я. Олесницький відзначав прихильне ставлення Д. Ллойд Джорджа до України, але наголошував на англійській допомозі арміям О. Колчака та А. Денікіна. Водночас у Великобританії було чимало московських монархістів, що безперервно шкодили Україні⁵⁴. В минулому Великобританія домагалась від українців проекту федерації, яку могла б накинути А. Денікіну, тоді С. Петлюра міг отримати допомогу⁵⁵.

Позитивне ставлення про Українську Народну Республіку мала сформувати дипломатична місія УНР у Великобританії. Її склад затвердили 28 січня 1919 р. Головою місії призначили М. Стаховського, радниками М. Меленевського, Я. Олесницького, Л. Базилевича, С. Шафаренка. Дипломатична місія не була визнана, хоч її метою визначено домогтись офіційного визнання УНР Великобританією, одержати матеріальну допомогу для України, встановити комерційні відносини між державами, поширювати інформацію та публікації про

---

⁵¹ Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*, 241.

⁵² Там само, 246.

⁵³ Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, 288.

⁵⁴ Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*, 365, 366.

⁵⁵ Мазепа, *Україна в огні й бурі революції 1917–1921*, 287.

Україну. Радникові державного секретаря місії М. Меленевському доручили репрезентувати “Економічну програму уряду УНР”. Цей документ мав би сприяти налагодженню співпраці між Українською Народною Республікою та Великобританією. Його підназва звучить як: “офіційна записка, доручена Лондонській торговій палаті М. Меленевським, представником Міністерства фінансів та народного господарства УНР”. Підготована в Лондоні 4 травня 1920 р. програма збереглась у документах Міністерства фінансів УНР у вигляді копії. Дата резолюції 1 липня 1920 р.

У вступній частині до програми йшлося про 45-мільйонний український народ, що безперервно впродовж років боронив Україну від нападу більшовиків, самостійно здобував волю, закріплюючи державу. Наголошувалось, що 85% українського населення підтримувало національний уряд. Передбачалось у найближчі роки відбудувати та здійснити економічне відродження краю, відродити транспорт. Український уряд мав намір налагодити найтіснішу економічну співпрацю з Великобританією⁵⁶. Цим документом передбачалось, що Україна могла експортувати 5 млн. т. хліба (з наявних близько 15 млн. т.), 20–30 тис. т. цукру⁵⁷. Лише за три роки між 1886 та 1895 вивезено понад 206 тис. т. цукру з Російської імперії до Великобританії⁵⁸. Великобританія не продукувала цукру, вона його імпортувала. Тільки із імпортованих до Британії в 1902 р. 1,74 млн. т. цукру спожито 1,71 млн. т. Найбільший виробник цукру того часу Німеччина виробляла всього на 2 млн. т. більше, а Росія на 48 млн. т. менше, ніж ввозила Великобританія⁵⁹. Наприкінці XIX – початку XX ст. практично вся цукрова промисловість Російської імперії – 75% була українською (близько 200 заводів, виробіток 819 тис. т. цукру), лише 25% – польською⁶⁰. У 1914–1915 рр. Україна на 238 заводах виробляла 84% цукру (1,5 млн. т.) всієї Російської імперії⁶¹. Напередодні Першої світової війни Україна виробила 1,5 млн. т. цукру, загальний обсяг цукрової промисловости оцінювався у цінах довоєнного часу в 400–500 млн. крб. У 1919 р. буряком засіяли в 1,7 рази менше площ, ніж у довоєнний період. Планувалось, що із зібраного буряка вироблять 262–295 тис. т. цукру, але у смузі воєнних дій частину цукру розікрали, лишилось лише 164–196 тис. т. (на 90% менше довоєнного)⁶². Міністерство фінансів УНР від 1 квітня 1919 р. ввело картки на продаж цукру зі скарбових складів, встановило ціну за тонну на цукор-пісок – 17,1 тис. грн. та цукор-рафінад – 19,5 тис. грн., ввело

⁵⁶ Економічна програма уряду УНР, арк. 6.

⁵⁷ Там само, арк. 6 зв.

⁵⁸ Підраховано за: Дмитро Сіромаха, *Про фінансову науку*. (К.: Знання – то сила, 1909), 84.

⁵⁹ “Продукція і консумція світова цукру в двох послідних роках,” *Економіст*, 31 жовтня, 1904, 15.

⁶⁰ Підраховано за: Сіромаха, *Про фінансову науку*, 86.

⁶¹ Іван Чопівський, *Цукрова промисловість на Україні*. (К.: Друкарня акц. Т-ва “Петро Барський”, 1918), 5.

⁶² Постанова Міністерства фінансів про відміну скарбового продажу цукру та скарбові ціни на цукор, витяг з журналу засідань Ради Народних Міністрів, 11 січня 1919 – 6 червня 1919 рр., ЦДАВО України, ф. 1509, оп. 1, спр. 108, арк. 5–5 зв.

контрольний орган – Особливу центральну раду із справ цукрової промисловости в Міністерстві фінансів⁶³.

Оплата за імпортований в Україну крам здійснювалась на основі експортної української пшениці й сировини⁶⁴. Протягом 1918–1919 рр. Рада Народних Міністрів ввела державну монополію на цукор, спирт, хліб, необроблені шкіри, щоб зменшити випуск українських грошових знаків, мала намір ввести монополію на тютюн та сіль. Наприкінці “Економічної програми уряду УНР” зазначалось, що українська валюта гривня, найбільш популярна серед українських селян, котирувалась на той час на польській, галицькій, румунській біржах, зросла впродовж останніх місяців у ціні⁶⁵. Рада Народних Міністрів очікувала підтримки Великобританії, та ситуація в країні й за її межами не була сприятливою для Української Народної Республіки.

Чи була потрібна продовольча угода з Україною Великобританії? Про потребу налагодити співпрацю УНР з Великобританією свідчила британська військова місія. Польський історик Я. Бруський твердив, що укладений навесні 1920 р. Варшавський договір УНР з Польщею зменшив шанси підтримки “української справи” (справи Директорії) Великобританією, вбачаючи в “кампанії” непряме збільшення зони впливів французьких сил на Сході. Прохолодне ставлення до України відчувалось з боку британської преси й фінансово-промислових кіл, які, мали певний інтерес до можливості інвестувати в Україну свої капітали. Британський уряд зайняв вичікувальну позицію. Економічні аргументи могли переконати Лондон. Цю політику висловив керівник Британської військової місії у Польщі, генерал А. Картон де Віарта, який під час зустрічі з генералом армії УНР В. Зелінським визнав: якщо Україна доведе, що має збіжжя і може його дати Антанті, то в Лондоні вважатимуть за можливе надати їй допомогу. Британці уникали офіційних контактів з українською дипломатією, проводили конфіденційні розмови з військовим представником УНР у Варшаві, однак, ті розмови були лише зондуванням ситуації⁶⁶.

Отримані кошти в сумі близько 11,77 млн. угорських корон від угоди Української Народної Республіки з угорським урядом у липні 1920 р. Міністерство фінансів УНР поділило між закордонними місіями та Червоним Хрестом. Англійську місію лише до червня 1920 р. забезпечили утриманням⁶⁷, що свідчило про хронічну нестачу коштів, їх надавали навздогін. Місія працювала на громадських засадах й власному ентузіязмі. Зовнішньополітична ситуація була не на користь України. Англійський лорд Д. Керзон 12 липня 1920 р. з пропозицією миру у російсько-польській війні, надіслав до Радянської Росії телеграму, де

---

⁶³ Підраховано за: ЦДАВО України, ф. 1509, оп.1, спр. 108, арк. 6 зв.

⁶⁴ Економічна програма уряду УНР, арк. 6 зв.

⁶⁵ Там само, арк. 7.

⁶⁶ Bruski, *Petlurowcy*, 194–195

⁶⁷ ЦДАВО України, ф. 1509, оп.2, спр. 8, арк. 23.

вперше опублікував східні кордони Польщі від 8 грудня 1919 р., з визначенням “лінії Керзона”⁶⁸.

Головний отаман Симон Петлюра 7 серпня 1920 р. надав директиви голові дипломатичної місії УНР в Румунії К. Мацієвичу на ведення переговорів й координацію операцій армії УНР з армією генерала П. Врангеля. Політичні договори з командуванням вважав недоцільними й несвоєчасними. Політична акція могла б обмежитись використанням українських настроїв в армії П. Врангеля, де був значний відсоток українців⁶⁹. 31 серпня 1920 р. Рада Міністрів повідомила Отамана С. Петлюру про намір укласти з білогвардійським генералом договір з політичними гарантіями. Максимум українських домагань полягав у визнанні П. Врангелем самостійності України, мінімум – у визнанні де-факто уряду і суверенності українського народу, Українських установчих зборів. Щоб забезпечити українську самостійність, передбачалось укласти військову конвенцію. Визнання українських домагань з боку П. Врангеля, як вважав тоді голова Ради Народних Міністрів А. Лівіцький, передбачало відкриття дверей Україні до Антанти⁷⁰. Та, на жаль, цього не сталось.

Дня 17 вересня 1920 р. у Станіславові ухвалили доповідь міністра закордонних справ, у якій визначили принципи європейської політики й вирішили проводити під керівництвом Міністерства закордонних справ широку інформаційну роботу у Франції та Великобританії⁷¹. До налагодження співробітництва з країнами Антанти долучились всі урядові структури. Міністр фінансів Б. Мартос дозволив радникові державного секретаря М. Меленевському продати у Великобританії та торгово-фінансовому агенту М. Імханіцькому – у США близько 8,2 т. цукру за ціною 61 фунт стерлінгів або 244 \$ за тонну. Самі агенти мали вивезти цукор, аванс – ¼ вартості – перерахувати в скарбницю міністерства. Цукор прибув на україно-польський кордон. 16,38 т. зарезервували на заводах, щоб здати, англійцям або американцям. М. Меленевський зацікавив торгові кола Заходу декількома меморандумами у справі товарообігу. Про торгові операції повідомили голову Директорії УНР, та їх утруднювала втрата Одеси⁷².

Після переходу Державного центру УНР в екзил, дипломатичну діяльність, спрямовану на відновлення української державности, здійснювали на міжнародній арені як ЗОУНР, так і УНР. Представником Державного Центру УНР у Великобританії став В. Бабицький⁷³. Дипломати докладали зусиль, щоб успішно вирішити “українську справу”. Голова дипломатичної місії у Парижі О. Шульгін

⁶⁸ Нагаєвський, *Історія Української держави двадцятого століття*, 252.

⁶⁹ Копії листування між Петлюрою і Лівіцьким, міністром закордонних справ про політичне становище на фронті, 7 серпня 1920 – 15 серпня 1921, ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 10, арк. 1.

⁷⁰ ЦДАВО України, ф. 3809, оп. 2, спр. 10, арк. 3.

⁷¹ Протокол № 110 (17.09.1920, м. Станіславів), Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (1918–1920). (К.: В-во імені Олени Теліги, 2006), т. 2, 206.

⁷² Підраховано за: ЦДАВО України, ф. 1509, оп. 2, спр. 8, арк. 24.

⁷³ Українська Народна Республіка: Уряди УНР на Батьківщині й в екзилі. (Філадельфія, 1926), 12.

та голова дипломатичної місії у Лондоні А. Марголін наприкінці 1920 р. керували заходами про прийняття УНР до Ліги націй⁷⁴.

Президент УНР в екзилі Микола Левицький згодом твердив, що міжнародна політика уряду УНР в еміграції до Другої світової війни орієнтувалась на країни колишньої Антанти, передусім на Францію та Англію, проте не бралась ними до уваги. Прихильники Ради Народних Міністрів УНР нарікали через посилену увагу до Англії та Франції⁷⁵. Великобританія проявила значний інтерес до становища українців у Польщі лише в середині 1920-х рр., коли перебувала у напружених відносинах із СРСР⁷⁶.

Через розподіл сфер впливу на світовій арені ситуація навколо України перетворилась у міжнародне “українське питання”, “песимістичний прогноз” щодо використання українського потенціалу іншою – російською стороною, справдився.

З огляду на викладене, вважаємо, що міжнародне економічне співробітництво між Українською Народною Республікою та Великобританією у 1917–1920 рр. могло б стати реальним й відбуватись на користь обох держав за умови злагодженої внутрішньої політики та опори влади на український народ. Українська Народна Республіка мала незначні сили, щоб переламати державні інтереси Великобританії. Та ж, визначаючи єдиний вектор зовнішньої політики, могла б забезпечити цілісність українських земель. Покладаючись за несприятливих зовнішньополітичних обставин на власний народ, вирішуючи на його користь аграрне питання, налагоджуючи власне виробництво, встановлюючи контроль над українськими землями, проводячи внутрішню політику на користь власної держави, маючи значний економічний потенціал, який тоді не захотіли використати західні партнери, можна було б забезпечити українську соборність й державність.

---

⁷⁴ Микола Лівіцький, *ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками*. (Мюнхен; Філадельфія: В-во Українського інформаційного бюро, 1984), 40.

⁷⁵ Лівіцький, *ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками*, 40.

⁷⁶ Там само, 41.

AN INTERNATIONAL ECONOMIC COOPERATION BETWEEN UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC AND GREAT BRITAIN IN 1917–1920

Olga MALIUTA

*National O.O.Bohomolets Medical University,
Department of Ukrainian Studies,
Peremohy prospekt, 34,01000, Kyiv, Ukraine
e-mail: maliutaov@gmail.com*

Using the unpublished archival materials of the Ministry of Finance of Ukrainian Peoples Republic as well as the correspondence of Symon Petliura, which are stored in the Central state archives of higher authorities and the administration of Ukraine, the author came to the idea that there were significant economic resources in Ukraine in 1917–1920. This economical potential could contribute to the economic development of the Ukrainian People's Republic and raise the economy of developed countries at that time, such as Great Britain, France. Ukraine could export grain crops of wheat, rape, barley, potatoes, sugar, salt, cattle, sheep, birds, eggs, products of coal and metallurgy, ores, petroleum products, living silver and iron. The main thesis of the article is that the realization of economic cooperation between Ukrainian Peoples Republic and the Great Britain promoted the recognition of the Ukrainian statehood by regulating the balance of payments and supporting the advancement of Ukraine's economic gains on the world market.

Collaboration with European countries, including the United Kingdom, was beneficial to both partners. It was necessary for Great Britain to recover what they lost because of the rise of the USA. Germany, France, Japan, the positions on the world markets of sales.

In the late 1890s, the main provision for the functioning of economies was recognized as the gold standard, the investment of money in agriculture became unprofitable. The main articles of British imports of that time were cereals. Due to the decline of their own coal industry and metallurgy, the products of these industries were prioritized for Britain. This cooperation was necessary for Ukraine to strengthen its own statehood, to protect against Russian aggression, to support the countries of the Atlantic treaty, one of the members whose was the United Kingdom.

During the period before the First World War, Ukraine's foreign trade reached to 38 percent of the world's trade. The total amount of exports from Ukraine in the period 1909–1913 was equal to 75 mln. pounds sterling annually. Great Britain using all trading opportunities and natural trends could provide a major part of its revenues from Ukrainian exports. Great Britain at that time exported its own capital abroad and could spread it to Ukraine. Given the isolation of the Ukrainian market, the huge reserves of Ukraine and its natural wealth could be used against the countries of Europe. Ukraine could become a powerful market for Western countries and their industrial products.

During the years of the First World War Ukraine lacked necessities, Ukraine was cut off from world markets. All the circumstances were in favor of cooperation between Ukraine and Great Britain. Great Britain could have won the world economic championship as its strongest competitors were weakened. In addition to the official recognition by Great Britain and the exchange of diplomatic representatives, the case did not go away.

The official attitude of the British government to Ukrainian independence was restrained with the diplomatic activity of Britain and France, Ukraine was not the part of the zone of influence of Great Britain.

Keywords: economic potential, international economic cooperation, legation, statehood, state recognition, world market.

REFERENCES

- Bruski, Jan Jacek. *Petlurowcy: Centrum Państwowe Ukraińskiej Republiki Ludowej na wychodźstwie (1919–1924)*. Kraków: ARCANA, 2004. (in Polish).
- Chopivsky Ivan, *The Sugar Industry in Ukraine*. K., 1918. (in Ukrainian).
- Copies of correspondence between Petliura and Livytskyi, Minister for Foreign Affairs on the political situation at the front, August 7, 1920–August 15, 1921, Central State Archives of Supreme Bodie of Power and Government of Ukraine, Fund 3809, Series 2, File10. (in Ukrainian).
- Economic program of the Government of the UPR, January 29, 1920–October 26, 1920, Central State Archives of Supreme Bodies of Powerand Government of Ukraine, Fund. 1509, Series.1, File 209. (in Ukrainian).
- “Konsul`ski ustanovy v Ukrayini 1914 roku”, Slabchenko, Eugen, *The Diplomatic History of Ukraine*. K.: Clio, 2016, 429 (in Ukrainian).
- Kerr, Walter, Ressel, Ned, Ressel Hill, Atwood, William, *Behind the Iron Curtain: A Report on Eastern Europe by American Correspondents*. Augsburg: GuGu, 1948.(in Ukrainian).
- Kripiakevich, Ivan, *The World History*. K.: Lybid, 1995, p. 3.(in Ukrainian).
- Livytsky, Mykola, *The State Center of the Ukrainian People’s Republicin the exile between 1920 and 1940*. Munich; Philadelphia: In the Ukrainian Information Office, 1984. (in Ukrainian).
- Makarchuk, Stepan, *Ethno-social Development and National Relations in the Western Ukrainian Lands During the Period of Imperialism*. Lviv: Higher school, 1983. (in Russian).
- Mazepa, Isaac, *Ukraine in the Fire and Storm of the Revolution of 1917–1921*. K. : TEMPORA, 2003. (in Ukrainian).
- Melnyk, Igor. “Misiia Generala Bartelemi”, *Zbruc*, accessed October 14, 2017, <https://www.zbruc.eu/node/19212>.(in Ukrainian).
- Memorial of the Government of the Ukrainian Peoples Republic to the British Government, report of the Consul of the Ukrainian Peoples Republic, July 11, 1920 – February, 23 1921, Central State Archives of Supreme Bodies of Powerand Government of Ukraine, Fund 1509, Series 2, File 8. (in Ukrainian).
- Nagayevsky, Isidor, *The History of the Ukrainian State of the Twentieth Century*. K. : Ukrainskói pismennyk, 1993.(in Ukrainian).
- Ostrogradsky A, *Report of the representative of the Ministry of Trade and Industry on the oil industry of Galicia and the state-owned plant in Drohobych (Report to the military general-governor of Galicia)*. Without town, without year.(in Russian).
- “Produkciya i konsumciya svitova z zukru v dvoih poslyidnyh rokah,” *Ekonomist*, October 31, 1904, p. 15.(in Ukrainian).
- Protocol N 50 (02.01.1919, p. 16), Directory, Council of People’s Ministers of the Ukrainian People’s Republic (1918–1920). K., 2006), vol. 1, 141–147. (in Ukrainian).
- Protocol N 67 (26.01.1919, part 33), Directory, Council of People’s Ministers of the Ukrainian People’s Republic (1918–1920). K., 2006), vol. 1, 216–220. (in Ukrainian).
- Protocol N 81 (02.12.1919, p.46), Directory, Council of People’s Ministers of the Ukrainian People’s Republic (1918–1920). K., 2006), vol. 1, 258. (in Ukrainian).
- Protocol N 110 (17.09.1920, Stanislaviv), Directory, Council of People’s Ministers of the Ukrainian People’s Republic (1918–1920). K., 2006), vol. 2, 205–207. (in Ukrainian).

- Resolution of the Ministry of Finance on the abolition of the treasury sale of sugar and treasury prices for sugar, extract from the journal of meetings of the Council of National Ministers, January 11, 1919–June 6, 1919, Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Fund. 1509, Series 1, File108. (in Ukrainian).
- Reyent, Oleksandr, “Eksport hlibnyh produktiv z ukrayinskyh gubernij Rosijskoyi imperiyi (1861–1914 rokiv),” *Studiyi z istoriyi Ukrayinskoyi revolyuciyi 1917– 1921 rokiv*, K.: Instytut istoriyi Ukrayiny, 2011, 122–144. (in Ukrainian).
- Russian imperialism*, Orderly by Taras Hunchak. K. : VD “Kyiv-Mohyla Academy”, 2010. (in Ukrainian).
- Saunders, David. “Britain and the Ukrainian question (1912–1920),” *English Historical Review*, January, (1988): 40–68. (in English).
- Shimonovich, Joanikij, *Economic Ukrainian Studies*. Lviv, 2001. (in Ukrainian).
- Skilnik, Mikhailo. Ukraine in the struggle for statehood in 1917–1921: Memoirs and reflections. K. : Klio, 2016. (in Ukrainian).
- Siromacha, Dmitro, *About Financial Science*. K. : Znannia – tse syla, 1909. (in Ukrainian).
- Slabchenko, Eugen, *The Diplomatic History of Ukraine*. K.: Clio, 2016. (in Ukrainian).
- Slabchenko, Mikhailo, *Materials to the Economic-Social History of Ukraine of the XIXth century*. Kharkiv.: State in Ukraine, 1927, vol.2. (in Ukrainian).
- Ukrainian People’s Republic: Governments of Ukrainian Peoples Republic in the Homeland and Exile*. Philadelphia, 1926. (in Ukrainian).
- [Without title], Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Fund 1509, Series 1, File48. (in Ukrainian).
- [Without title], Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, Fund 1509, Series 2, File8. (in Ukrainian).